

Zonderlinge en bijzondere Gentse plaatsnamen

CONTRIBUTIEBRUG EN CONTRIBUTIESTRAAT

Luc Devriese

De Contributiebrug aan de Brugsepoort. De naam lijkt eenvoudig, maar is dat niet. Oude stadspoorten en bijhorende bruggen associëren we met tollens, maar 'contributie' betekende en betekent nu nog altijd 'belasting', niet 'tol' of 'octrooi' (zie de afleveringen over de Dampoort en Tolhuis in deze reeks). Een in-, uit- of doorvoerrecht is iets helemaal anders dan een contributie, is geen rechtstreekse belasting. En toch was er om en bij de Brugse Poort sprake van een brug en een poort die in verband stonden met een speciale belasting. Enkel aan die poort! Wat was er dan zo speciaal aan en hoe komt het dat de herinnering aan die belasting precies op die plek bleef voortleven als naam van een brug en een straat (afb. 1)?

Afb. 1. Het straatnaambord anno 2015.

In de reeks over de geschiedenis van de Gentse bruggen die M. Labyn destijds in dit tijdschrift liet verschijnen, lezen we dat de Contributiebrug 'haar naam dankt aan een bijzondere belasting die in de 17de eeuw betaald werd aan het begin van de Brugse Vaart, alwaar de Contributiepoort stond. Deze laatste werd afgebroken in 1782'. In het fraaie Coupureboek vinden we ongeveer het-

zelfde in analoge bewoordingen (1). Geen woord echter over het waarom van die belasting speciaal aan die brug. Vrijwel niemand lijkt het te weten. Daarom deze bijdrage.

‘Om te ontsnappen aan de gruweldaden der Hollandse garnizoenen’

Stadsarchivaris Victor Fris gaf al in 1929 uiterst bondig de verklaring van de naam Contributiestraat aan in zijn boekje *De oude straatnamen van Gent, een prijsboek voor de schooljeugd* (2). We nemen die hier letterlijk over. ‘Deze straat ontleent haren naam aan het feit dat zij lag aan de Contributiezijde van de Vaart naar Brugge: dit is op de noordzijde, waar sinds het midden der 17de eeuw de reizigers contributie moesten betalen om te ontsnappen aan de gruweldaden der Hollandse garnizoenen van Zeeuwsch - Vlaanderen. De Contributiebrug ligt daar heel dichtbij’. Nog duidelijker staat het Contributieverhaal uitgelegd en geïllustreerd in de bijdrage van Johan Decavele in het boekje over de barge Gent - Brugge dat in 1993 verscheen (3). Hoewel op een degelijke manier ge vulgariseerd - en niet door de eersten de besten - geraakte deze kennis toch maar moeizaam of niet bij het grote publiek (4). Wellicht werd die ‘contributie’ onvoldoende begrepen. Het is immers een raar verhaal dat zich ver buiten onze hedendaagse denkwereld afspeelt.

Wat was er aan de hand? Hoe kon het dat die gruwelijke Hollanders daar aan de stadsrand op een boogschuit van het Gentse centrum bij machte waren belasting te heffen? De verklaring moeten we zoeken in het feit dat de Spaanse overheid na de overgave van Gent (1584), Antwerpen en de andere Vlaamse, Brabantse en Waalse steden, nog tientallen jaren lang de controle niet volledig kon verzekeren over de landelijke streken grenzend aan de afgescheiden ‘Zeven Provinciën’, ongeveer het huidige Zeeuws-Vlaanderen. Met volle steun van de afgescheiden noordelijke provincies zwaaiden de ‘bosgeuzen’ of ‘vrijbuiters’ er de plak.

In een recent artikel in dit tijdschrift over de moord in 1590 op Gillis Borluut op het Sint-Amandsbergse Westveld wordt er even naar verwezen (5). We citeren: ‘Vanuit de streek van Sluis, Axel, ... voeren ze (de Bosgeuzen) raids uit. Stelen en brandschatten zijn aan de orde van de dag. Dat gebeurt op van hogerhand georganiseerde wijze: de benden eisen een belasting (contributie!), te betalen in geïmproviseerde ‘kantoren’. De goederen worden ‘gebrandschat’: op zoveel geschat en dus zoveel te betalen, zo niet gaat de boel in de fik. Vrijbuiters opereren op eigen houtje, maar ze worden oogluikend getoleerd, meestal zelfs gedirigeerd door de Staatse (Noord-Nederlandse) gezagvoerders en bestuurders. De opbrengst wordt gedeeltelijk gebruikt om de

huurling - soldaten van de Staatse troepen te betalen.’ Zo simpel was dat. Het kon niet blijven duren. Dat zootje ongeregelde vrijbuiters (die volkomen ‘vrij’ hun ‘buit’ bepaalden en maakten) moest geleidelijk aan de plaats ruimen aan een geregeld systeem van ‘contributie’ te betalen aan de overheden die het voor het zeggen hadden. Gedaan dus met ‘vrij buiten’, maar ‘buit’ bleef er te betalen. Die zat voortaan verscholen in het woord ‘contributie’. Dat proberen we in het hiernavolgende duidelijk te maken.

Oorsprong van onze geliefde belastingen

Hier komen we terecht bij de historische wortels van het alom geliefde fenomeen ‘belastingen’. In de ook bij ons vroeger algemeen gebruikte term ‘contributies’ (meestal in het meervoud) steekt ‘tribuu’t’. Het Engelse ‘to pay tribute, to tribute’, betekent schatting betalen, of in figuurlijke zin, ‘eer bewijzen aan’. Een tribuu’t is volgens de meest gebruikelijke definitie (hier uit het monumentale WNT: het ‘Woordenboek der Nederlandsche Taal’): een ‘gave in geld of goederen, soms ook in dieren of personen, welke door een persoon of een groep van personen die in een positie van afhankelijkheid of onderworpenheid verkeert, aan de machthebbende, ofwel in het algemeen door de onderdanen aan de overheid wordt afgestaan, respectievelijk door hem (haar) wordt geëist; schatting, cijns’.

Om dat te begrijpen gaan we eerst even een heel eind terug in de tijd tot bij de Gallische stammen. Wanneer die vochten op leven en dood, kon het gebeuren dat alle weerbare mannen van de verliezende stam onthoofd werden en alle vrouwen en meisjes meegevoerd als tribuu’t, als meest waardevolle onderdeel van de oorlogsbuit. In het beste geval mochten ook de mannen of de meeste mannen blijven leven en werden ze tot slaaf gemaakt. Maar die allesbehalve eerbiedwaardig volksgebruiken van onze voorouders veranderden. Men kwam geleidelijk aan tot het inzicht dat levende onderworpenen een boete konden opgelegd worden of dat ze tot bijdragen konden verplicht worden (6). In de boeiende geschiedenis van de belastingen – die we hier overigens slechts rudimentair beschrijven - staat tribuu’t betalen, de oudste vorm van belasting, bekend als ‘veroveringsbelasting’ opbrengen. Het was een uitdrukking van overgave en onderdanigheid of ook: de prijs die moet betaald worden voor bescherming en vrede. Vergelijk even met het Latijnse tribuere: toedelen, aanrekenen. Dat is net als het woord ‘buit’ (Frans butin) waarschijnlijk ontleend aan ‘bute’: ‘wat te verdelen is’, herkenbaar in het Middelnederlandse woord ‘buten’: ruilen, delen, buitmaken. In het hedendaagse Frans betekent ‘butiner’ naast verzamelen ook plunderen en in een iets leukere vorm ook: van de ene bloem (letterlijk of figuurlijk) naar de andere vlinderen op zoek naar nectar of

andere genoeglijkheden.

Het fenomeen bestond over de hele wereld, van bij de Inca's tot bij de oude Chinezen en Japanners. We beperken ons hier tot Europa. Het was maar al te goed bekend bij de oude Romeinen en bij al wie op onvriendelijke wijze met hen te doen kreeg. De onderworpen stammen moesten 'tribuut' betalen aan Rome en dit zowel in figuurlijke als in letterlijke zin. Dat was een essentieel onderdeel van de Pax Romana waarover we in onze schooltijd leerden. De stammen zelf deden trouwens onder mekaar hetzelfde. Alleen gebeurde het bij hen op kleinere schaal.

Ook binnen de stam zelf was het 'niet om te lachen'. Daar golden gelijkaardige regels. Wie tot een stam of groep behoorde (en dat moest wel om te kunnen overleven) wist wat er tegenover dat 'er bij horen' stond: hij moest eer bewijzen aan degenen die het voor het zeggen hadden in die stam of groep. En hij moest er voor betalen. Tussen haakjes: we hebben het in dit genadeloze verhaal enkel over 'hij'. 'Zij' telde nog niet mee in dit soort toestanden. 'Zij' was zelf een gegeerde oorlogsbuit.

De ondergeschikten moesten de belangen van de chef en diens familie en aanhang desnoods ten koste van hun leven dienen. Ze 'mochten' mee op krijgstoct (plundertocht) trekken bij naburige stammen. Dat 'eer bewijzen' kon, zoals in de vroege feodaliteit het geval was, gebeuren door aan de heer allerhande diensten te verlenen (let op het werkwoord en denk aan leenstelsel, leenheer en keenman!). De ondergeschikte middeleeuwse edelen trokken met hun eigen voetvolk ten strijde, volk dat op zijn beurt aan hen verplicht was. Maar geen nood: dat volkje kon rekenen op een mogelijk flinke krijgsbuit, tenminste als het meeviel, als ze 'dapper' vochten en het lot hen gunstig was. Als ze het overleefden met andere woorden.

In de latere middeleeuwen veranderde het systeem van tribuut betalen aan de overwinnar geleidelijk aan in het geven van geldelijke bijdragen, dikwijls onrechtstreeks door stedelijke of dorpsgemeenschappen doorbetaald aan de landsheren. Zo belanden we stilaan bij de ons bekende belastingen, op te brengen door de eigen onderdanen. Tegen een vastgestelde prijs (census: schatting van de waarde of opbrengst - vandaar cijns) kon men zijn onderdanigheid bewijzen en op die manier tot een bepaalde gemeenschap behoren. Als het je kan troosten, beste lezer: nu weet je tenminste waarvoor je belastingen betaalt. En om even terug te keren naar het woord 'contributie': die 'con' bij 'tribuut' betekent 'samen'. Dus samen bijdragen en niet: de buit samen verdelen, zoals het in een ver verleden oorspronkelijk was. Maar wees gerust. In vergelijking met vroeger valt de manier waarop belastingen geheven worden en vooral wat er mee gedaan wordt al bij al nog mee zelfs, erg mee mogen we zeggen. Dat zal ook blijken uit wat volgt.

Voor iets hoort iets?

De heersers gebruikten de aan hen geleverde diensten en gelden bijna uitsluitend om hun feitelijk private en dynastieke oorlogjes en oorlogen mee te helpen bekostigen. De ‘beden’ aan de steden verhoogden aanzienlijk in oorlogstijd en ook al werden de oorlogsbijdragen formeel gevraagd, ‘gebeden’ aan de onderdanen, ze draaiden steevast uit op verplichtingen. De Gentenaars konden ervan meespreken. Wanneer ze ertegen tegen de graaf, hertog of keizer in verzet kwamen, werden ze zwaar beboet.

Erg belangrijk is het daarbij te weten dat tot in de Spaanse Tijd de landsbesturen niets, totaal niets, deden voor hun onderdanen tenzij hen ‘beschermen’, voor vrede en rechtsorde zorgen (als dat hen goed uitkwam), min of meer op de manier waarop maffiabazen ‘bescherming’ en ‘vrede’ behartigen. De getalenteerde en welbespraakte Gentse jurist Willem Zoete rechtvaardigde in 1488 de Vlaamse opstand tegen Maximiliaan met het argument dat deze landvoogd niet voldeed aan de drie taken eigen aan goed bestuur: [1] recht en justitie verzekeren voor iedereen, [2] verhinderen dat bloed van onschuldigen vergoten wordt en [3] verhinderen dat er onredelijke lasten op de armen gelegd worden (7). Van bijdragen aan openbare werken of onderwijs en dergelijke geen sprake.

Na het ineenstorten van het Romeinse heffingsstelsel duurde het meerdere eeuwen vooraleer algemeen aanvaard werd dat belastingen legitiem en noodzakelijk waren of konden zijn. Thomas van Aquino (1225 – 1274) behandelt in zijn *Summa Theologica* het recht om belasting te heffen onder de vraagstelling: kan roof zonder zonde geschieden? Hij beantwoordt bevestigend: op voorwaarde dat de landsheer ‘beden’ vraagt of heft volgens de eisen van rechtvaardigheid en rechtsgelijkheid en ter instandhouding van het algemeen welzijn (8).

In de Spaanse Tijd werden er op initiatief van de centrale overheid (de landsheer en zijn vertegenwoordigers) voor het eerst grote infrastructuurwerken ondernomen die land en gemeenschap te goede kwamen. Havens werden uitgebouwd en kanalen gegraven, maar daar was vrijwel steeds ook een militair doel bij. Dikwijls primeerde dat zelfs. Men kan dit vergelijken met de Romeinse heerwegen die altijd eerst en vooral een strategische militaire betekenis hadden. De eerste ingenieurs, de ‘ingeniarissen’ in overheidsdienst, niet zelden Italianen, waren militairen: militaire ingenieurs. Veel later werden ‘burgerlijke’ ingenieurs gevormd. Deze nog steeds gangbare term werd ingevoerd om hen te differentiëren van de militairen.

Pas in de Oostenrijkse Tijd werden belastinggelden voor puur economische doeleinden aangewend. Dat was bijvoorbeeld het geval met de Coupurewerken in Gent, al was de hoofdverantwoordelijke nog altijd een militair: kolonel Spallaert. Hoewel militaire interesses ook nog meespeelden bij bv. de aanleg van de grote steenwegen in die tijd, had men begrepen dat de macht van een land steunt op de welvaart er van. Daarom nog niet van de onderdanen zelf, al gaat dat meestal samen, althans voor de ‘bezittende’ onder hen. Zorg om het welzijn van de bevolking, onderwijs en gezondheid waren nog niet aan de orde, of amper.

In dit artikel zullen we de combinatie economisch nut - militair belang illustreren met een uitstekend voorbeeld: het graven van de vaart Gent - Brugge, het ‘contributieland’ en het inperken ervan.

Oorlogsmiserie

Maar eerst nog iets over de omstandigheden waarin dat tot stand kwam. De oorlogen werden vanaf de late middeleeuwen steeds duurder en ze werden uitgevochten door huurlingen die op een of andere manier moesten betaald worden. Die krijgslui werden overigens niet of maar gedeeltelijk vergoed door de krijgsheren. Dat brengt ons uiteindelijk - eindelijk - bij de ‘contributie’ aan de Brugse Poort.

Het waren vooral onze voorouders op het platteland die te lijden hadden van plunderende krijgsbenden, in dienst van de landsheren evengoed als van de ‘vijand’. Versterkte steden zoals Gent waren door hun vesten goed beschermd tegen dergelijke praktijken. Luister naar wat Justo Billiet, Gentse notabele en tijdgenoot, schrijft over de oorlog in de jaren die de vrede van Münster (1648) vooraf gingen: (9)

Den oorloghe begon te ontsteken, de passagien ende repassagien van trouppen ende leghers begost men ten platten lande te zien. De boeren sach men vluchten met kinderen ende beesten, naer de vaste (versterkte) ste(d)en, latende de schuren vol graenen ende ander vruchten op het veldt, ten buyte van de hongherigghe soldaeten, die de selve wel wisten tot hun proffijct op te doen ende te dorschen, ende in de steden ende bourgaigen de voorseide graenen te doen vercoopen. Dat den aermen boer met ghedult al moeste aensien zonder te moghen claeghen ofte spreken ende door d’ officieren dickmaels noch gesonden was naer den stadt om versch vleesch, wijn ende suiijcker, wittebroodt, zitroenen, oraingappelen te haelen. Op peijne soo hij dat niet mede en brocht, van een vercken, rendt (rund) ofte coe te dooden, ofte als hij gheen en

heeft, de clippel courante te moeten dansen (de aard van die ‘dans’ laat zich raden). Daer mede de boeren sitten met de handen in het haijr, ligghen bij nachte te suchten in eenen hoeck vande schure, ende waecken met hongher ende commer, ten wijlent dat de soldaeten in sijn huijs goedt schiere maecken, ofte ligghen droncke ende sat, ende roncken op sijn bedde.

Deze beschrijving mag wel wat overdreven klinken en (vooral) te sterk veralgemeend zijn, ze geeft toch een goed idee van de toestanden op het platteland in die tijd.

Contributieland tussen Brugse en Sasse Vaart

In het onbeschermd platteland vielen soldatenbenden in oorlogstijd zo maar binnen. Al dan niet onder leiding van hun chefs of kapiteins lieten ze aan dorpen, gehuchten of families weten hoeveel het moest kosten om plundering en erger te voorkomen. Dat gebeurde meestal onder bedreiging de boel in brand te steken: de brandschatting. Dergelijke, met het mes op de keel (of beter gezegd met de brandtoorts aan de schuur of het huis) ‘gewillig’ toegestane contributies waren schering en inslag in de woelige tijden nog lang na de feitelijke scheiding van de Nederlanden in de jaren 1580.

Maar zoals gezegd, dat bleef niet duren, toch niet als courante ongeregelde praktijk. De overheid zocht naar middelen om dat type betalingen van contributie - aan de vijand nota bene! - in te perken. Liefst door middel van een fysieke hindernis: een verdedigingslinie die geen losse benden liet doorsijpelen. Ideaal daarvoor in onze waterrijke streken waren grote ondoorwaadbare kanalen, liefst op relatief korte afstanden van elkaar voorzien van bewakingsposten. Die werden ondergebracht in kazematten: meestal half ondergrondse primitieve bunkers, grotendeels bestaande uit aarden wallen, overdekt en voorzien van schietgaten (10).

Ten tijde van de aartshertogen Albrecht en Isabella (het twaalfjarig bestand 1609 - 1621) werd het kanaal Gent - Brugge gegraven (11). Aan de zuidwestelijke zijde werd dat versterkt met kazematten, die in de Gentse documenten uit die tijd ‘redouten’ of ‘sterkten’ genoemd werden. Op de hierbij gereproduceerde kaartfragmenten uit 1708 (afb.2) zie je ze op regelmatige afstanden weergegeven, niet enkel aan het kanaal Gent – Brugge maar ook aan de oostelijke zijde van de toen al langer bestaande Sassevaart (voltooid in 1549, voorloper van ons Zeekanaal Gent - Terneuzen). Het hele daar tussen gelegen gebied werd in allerhande documenten ‘Contributieland’ genoemd. Het valt grosso modo samen met wat we kennen als het Meetjesland.

Afb. 2. Detail van een kaart gemaakt in 1708 (Stadsarchief, Atlas Goetghebuer) met (sterk vergrote) voorstelling van de kazematten aan westelijke zijde de Brugse Vaart (hier Nieuwe Vaart genoemd) en aan de oostelijke zijde van de Sassevaart (rechts boven). Daartussen lag het 'Contributieland'.

Eerst de 'Hollanders', daarna de Fransen

De afgescheiden noordelijke provincies bouwden er geleidelijk aan een systeem van heffingen uit dat opgedrongen werd aan de 'provincie' Vlaanderen van de Spaanse Nederlanden. Dat alles werd geregeld door akkoorden tussen de 'Staatsen' (de afgescheurde noordelijke provincies) en 'Spanje' (de aan Spanje gebleven zuidelijke provincies). De wettelijke regelingen werden gepubliceerd in de 'Placcaert - Boecken' van Vlaanderen (12). Een paar voorbeeldjes: Gentenaars die hun rundvee (bestialen) lieten grazen in het Contributieland buiten de Brugse Poort moesten daarvoor betalen. Officiële personen die bv. vanuit Gent in die streek iets moesten regelen, bv. dokters die er in opdracht van de Stad Gent een verdacht overlijden van een stadsgenoot moesten onderzoeken, waren verplicht gebruik te maken van een betaalde 'sauvegarde'. Voorzien van een dergelijk papier of een paspoort (passe port: gepersonaliseerde geschreven of gedrukte toelating om de poort te passeren!) konden zij zich in dat gebied wagen (13).

Als allerbelangrijkste bepaling gold dat de dorpen zich konden vrijkopen van plundering en brandschatting door geregelde troepen via het betalen van een maandelijks contributie. En die was zwaar! Een tweede belangrijke bepaling

hield in dat er binnen dit gebied geen versterkingen mochten aangelegd worden en geen wachten georganiseerd door de inwoners. Geen van beide partijen mocht er soldaten legeren. Dat lijkt positief, maar het bracht mee dat de hele streek weerloos open lag voor plunderende benden en ook voor soldaten die zich niets aantrokken van de akkoorden. Soldaten van beide zijden wel te verstaan: de Spanjaarden en hun Ierse en andere huurbenden deden niet onder voor de Hollanders of de Fransen die zich ook in onze zaken begonnen te mengen.

Verskillende vredesakkoorden hielden een belofte op beterschap in, maar de miserie bleef aanhouden. Het belangrijkste daaronder, het Verdrag van Münster (1648), bracht eindelijk vrede na de ‘Tachtigjarige Oorlog’ werd in Gent uitbundig gevierd, alhoewel het de nederlaag van de Spaanse overheersing bezegelde: de onafhankelijkheid van de noordelijke Nederlanden werd erkend en Sas van Gent met de toegang van Gent tot de zee ging definitief verloren (14).

Maar nauwelijks enkele jaren daarna namen de Fransen, die voordien al een stevig oorlogsgraantje inpikten bij ons, de rol van de Hollanders over in de Frans – Spaanse malle molen, term ontleend aan wijlen Achiël De Vos, Evergemnaar en belangrijkste beschrijver van het Contributieland. Zij namen het systeem over, ditmaal met ‘toelagen’ te betalen in officiële kantoren voor een veel groter gebied (met vooral westelijk Vlaanderen er bij). Het brand-schatten door ongeregelde benden hield aan. Het werd nog erger, veel erger. Zelfs nadat de Franse kroon in 1708 een verpletterende nederlaag geleden had tegen de Anglo - Bataafse troepen onder Marlborough probeerden de Fransen nog verder contributiegelden te innen. Pas in 1713 gaven ze het (tijdelijk) op. En ook de eigen ‘wettelijke’ heersers vonden smaak in het systeem: in de jaren 1700 begon het Oostenrijkse centrale bestuur zelf zekere rechten rechtstreeks te innen. Iets helemaal nieuw! We zien dat gebeuren aan de Brugse poort. Ter hoogte van de huidige Bargiekaai functioneerde het ‘guardenhuys der Keyserlycke rechten’ (15).

De dorpsgemeenschappen die zich in zware schulden gestoken hadden om de onredelijke eisen in te willigen, zouden er nog tientallen jaren (tot 70 jaar!) over doen om hun leningen aangeaan bij financiers in de grote steden af te betalen. Sommige dorpen kwamen het nooit te boven. Het is een totaal onderbelichte zwarte periode uit onze geschiedenis, veel erger en vooral veel langduriger (bijna anderhalve eeuw) dan de Franse revolutionaire tijd. Onderbelicht, vooral misschien omdat vooral de dorpen er onder te lijden hadden en de steden relatief gespaard bleven.

Daarnaar refereren dus de Contributiestraat en Contributiebrug. Schijnbaar alledaagse benamingen loodzwaar aan betekenis.

Afb. 3. De 'Aardewegbrug' (jaartal niet gekend, verzameling Maurice Vollaert) over de Waldamvestgracht.

Het verdwenen 'echte' Contributiebrugje, de Aardewegbrug

Uit wat voorafgaat blijkt zonneklaar dat de term contributie aan de Brugse Poort niet ouder kan zijn dan 1623 toen de Brugse Vaart in gebruik genomen werd. De noordzijde van de nieuwe grote waterloop werd in de eigentijdse documenten (16) en ook door Fris de 'Contributiezijde' genoemd. Het is daar bij de huidige Bargiekaai (tot 1942 Noordkaai) dat de toegangsbrug tot 'Contributieland' te vinden was (afb. 3). De brug, eerder brugje, overspande er een aftakking van de stadsgracht enkele tientallen meter oostelijk van de huidige kaaistraat. De monding ervan is nog steeds te zien in de kaaimuur van de Brugsevaart ter hoogte van de VIP - school De Toren van Babel, de vroegere Bargieschool (afb. 4) (17).

Het is deze waterloop tussen het Rabot en de Vaart die het langst open water bleef (tot 1948) en de oude naam Waldam behield (18). De eigenlijke Waldam, dam in de Waal, de grote watermassa rond de Brugsepoort of Waalpoort,

Afb. 4. Vergelijk deze foto van de Bargiekaai bij de Brugse Vaart genomen van op de Zuidkaai (2015) met afb. 3 en het wordt meteen duidelijk wat dit is.

verdween aan het einde van de 19de eeuw na de demping van al dat water rond de poort (zie de kaartjes bij dit artikel!). De naam Waldam bleef dus behouden voor de aftakking van de stadsgracht, ook al was er helemaal geen zichtbare dam meer. Er bestaan trouwens concrete plannen om de ‘Waldam’(exacter: Waldamgracht) terug open te leggen.

Als het zover komt - wat we mogen hopen - zal men ter hoogte van de Bargiekaai een nieuwe versie moeten maken van het oude Contributiebrugje, niet exact op, maar dicht bij de plek waar dat vroeger lag. Maar men zal het moeilijk die naam kunnen geven want die was, zoals we verder zullen zien, intussen al lang verhuisd naar zijn huidige plek. En daar stevig ingeburgerd. Het echte, oude Contributiebrugje gaf vanuit de Brugse Poort toegang tot het ‘Contributieland’ via de oude weg naar Wondelgem. Die werd Kerkstraat genoemd omdat hij leidde naar het verdwenen vroegere centrum met parochiekerk van dat dorp, het eerste ‘Contributiedorp’ dat je tegenkwam komen-

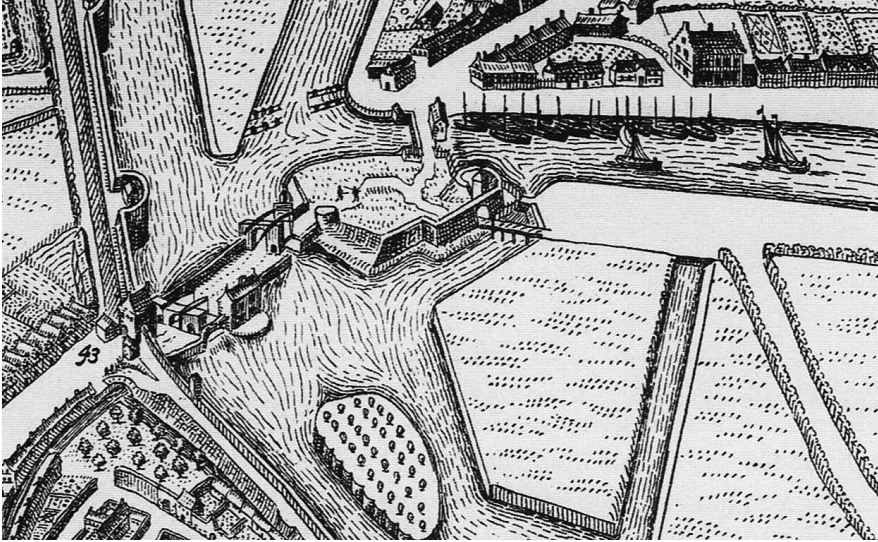
de uit de Brugse Poort. Dat dorpscentrum was tot aan de Spaanse Tijd aan het uiteinde van die weg te situeren bij het Jan Yoenscomplex en de vroegere UCO site met de watertoren.

Op de kaart van Goethals (1795) staat het brugje dat ons hier zo bijzonder interesseert, aangeduid als 'Aerde - Weg Brug'. Op de bijna gelijktijdig gemaakte kaart van De Vreese (1799) echter vinden we op precies die plek de historisch correctie benaming 'Pont de la Porte de (sic) Contributions' (19). We hebben goede redenen om aan te nemen dat de naam Contributiebrug minstens tot ver in de jaren 1800 in gebruik bleef op de plek waar ze ooit gebouwd was. We vinden hem namelijk op de belangrijke kaarten van Saurel (1841), Gérard (1850-1852) en Gevaert & Vanimpe (1878). De huidige Contributiebrug heet er Pont de la Promenade omdat ze toegang gaf tot de (Nieuwe) Wandeling.

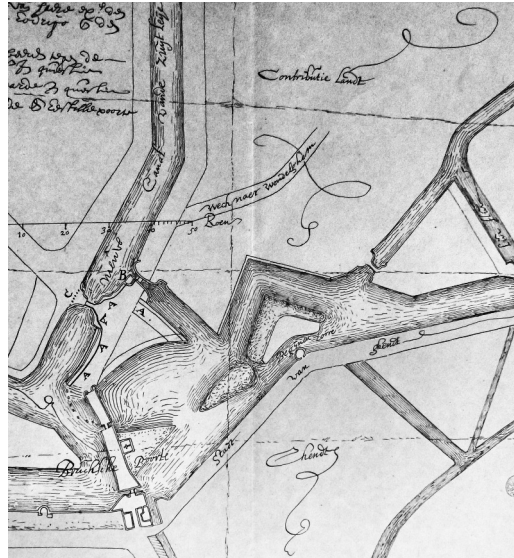
De benaming Aardewegbrug die in de vorige eeuw algemeen gebruikt werd, sloeg waarschijnlijk op het onverharde uitzicht van de kerkweg die tot aan de opheffing van het tolsysteem in 1860 en het graven van de Verbindingsvaart (de 'Nieuwe Vaart') doorheen schaars bewoond, landelijk gebied liep. Na 1860 werd dat een uiterst armoedige fabrieksbuurt met grote beluiken in de schaduw van de grote textiel fabriek Desmet, later La Louisiana en Loutex, nu de hogeschool KAHO - Sint - Lieven. 'Die van de Kirkstroate' waren berucht. Het eerste gedeelte wordt nu Guldenvliesstraat genoemd en verder naar de gebroeders De Smetstraat toe geraken we het spoor van de oude weg naar het Contributieland bijster. Daar staat nu een indrukwekkende reeks sociale wooncomplexen in een helemaal veranderde stratenconfiguratie (20). Verderop doorsnijdt de 19de-eeuwse Verbindingsvaart met de Gasmeterlaan en de Nieuwevaart (straat) op drastische wijze het terrein.

Het Brugse Poortcomplex

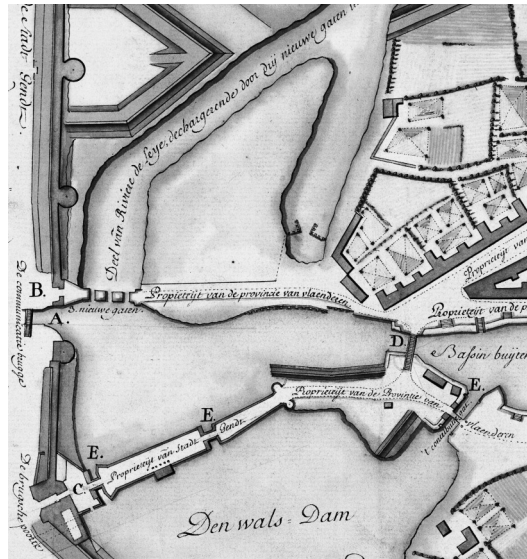
Hoewel we ons niet willen wagen aan de zeer ingewikkelde geschiedenis van de Brugse Poort, moeten we er toch iets over vertellen (21). In de periode die ons hier interesseert was dat een poortcomplex op een kunstmatig eiland, de eigenlijk Wa(a)ldam, midden een al even complex waterlopen met grote waterpartijen (afb. 5) (22). Die waren uitgegraven en allicht zonder veel moeite met water gevuld geraakt in een stadsdeel dat bekend stond als Het Broek, een term die geen uitleg behoeft. De poort werd trouwens eeuwenlang Waalpoort (waal: kolk) genoemd (23). Het eiland was onderdeel van een damweg doorheen deze laaggelegen zone, een dam die als Hoogstraat begon aan de Poel (let op de benamingen!) en die eindigde bij een wat hoger gelegen zandrug die betekenisvol Overbroek genoemd werd.

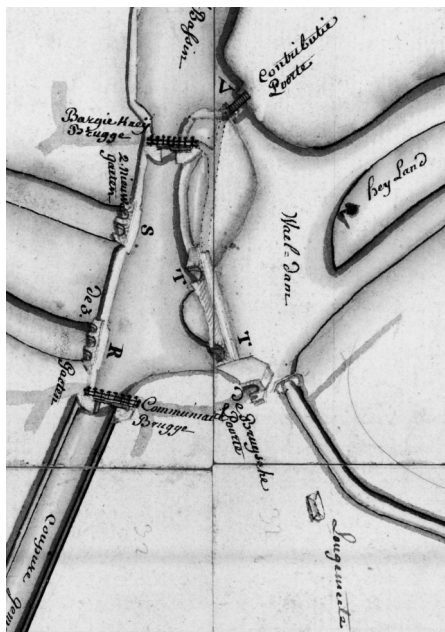
Afb. 5. De Brugse Poort in 1641 (detail uit het plan van Gent door Hondius). Een versterkt 'poorteiland' midden een grote waterpartij is door een dam verbonden met wat nu de Brugsepoortstraat heet. Daarop twee poortconstructies met er achter twee ophaalbruggen boven waterverbindingen tussen de vestgrachten naar enerzijds Einde Were toe en anderzijds het Rabot. Een derde brug, de toen vaste (stenen) Bargie- of Appelbrug (nu Phoenixbrug) verbindt het poorteiland met de stadswijk aan de overzijde van de Brugse Vaart met toen al vrij aanzienlijke bebouwing aan de huidige Zuidkaai en de Phoenixstraat. Daar zie je scheepjes liggen en functioneerde een haventje. Men kon immers (nog) niet doorvaren. Een vierde brugge, tenslotte, een houten constructie op palen, is de 'echte' historische Contributiebrug. Ze verbindt het eiland met twee wegen, de ene langs het kanaal en de andere (die op de afb. naar beneden rechts uitwijkt) naar Wondelgem en het verdere 'Contributieland'. Van de huidige Contributiebrug is nog geen spoor te bekennen. Die zou je op de afbeelding moeten zoeken boven de 'binnenste' Brugsepoort net voorbij de halftoren van de stadsvestmuur in het verlengde van de Brugse Vaart. Maar daarop was het nog ruim een eeuw wachten, tot op het moment dat de Vaart effectief doorgetrokken was als Coupure.

Afb. 6. Dit kaartdetail uit 1645 (nagetekend door Armand Heins, SAG, AG, L. 62/3) is meer schematisch maar verder perfect vergelijkbaar met wat je op afb. 5 ziet. Bemerkt de zwerige aanduiding 'Contributieland', bovenaan.

Afb. 7. Detail uit de kaart uit 1756 van Malfaison (SAG, AG, reeks 98 nr. 9). Midden links bij de letter B de aanduiding 'De communicatie brugge' bij de huidige Contributiebrug met er naast 'De nieuwe gaten' bij wat nog steeds de Driegatenbrug heet aan het (huidige) Hebysebolwerk. Links boven het vijfhoekige Hembysebastion. Rechts de 'echte' historische Contributiebrug aangeduid als 't Contributiegat'. De benaming 'Den was Dam' duidt niet meer de dam zelf aan maar de grote watermassa rond het Brugse Poortcomplex.

Afb. 8. Detail van het Waterloopenplan van Brismaille (1780, Stadsarchief Gent) met zeer duidelijke aanduiding van de namen. Bemerkt de benaming Contributie Poorte. Daar moest je voorbij de poortwachten om naar Wondelgem en het Contributieland te gaan. 'Hey Land' (rechts) betekent eiland: de zone tussen de binnen- en de buitengracht van de vesten ter hoogte van het begijnhof.

Rechts onder de Begijnengracht. Links de Coupure en er boven de binnen- en de buitengracht die in die tijd aangelegde Nieuwe Wandeling omsloten ter hoogte van het Hembysebolwerk. De buitenste waterloop was bedoeld voor de scheepvaart tussen de Brugse vaart en de Leie en werd ook Leie genoemd.

Dat gebied begint ergens aan het uiteinde van de Phoenixstraat en strekt uit tot Mariakerke. Het merkwaardige is dat de naam 'Waldam' in de loop van de jaren, zoals hierboven al gemeld, overgegaan is naar de stadsgracht die deels zal opengelegd worden. De officiële straatnaam Waldamkaai is (min of meer) juist gekozen.

Het poorteland was verbonden met stad en hinterland door vier bruggen (afb. 5 tot 8). Je had er om te beginnen de dubbele brug bij de dubbele poort op de dam doorheen de Waal zelf. Die constructies waren stadseigendom en daar werden de stadstollen geheven. Het eiland waarbij de stadsbruggen aansloten

werd in de 17de en 18de eeuw beheerd en bekostigd door het centraal bestuur. Het was staatseigendom, ook al iets helemaal nieuw!

Het behoorde tot wat men toen de ‘provincie’ Vlaanderen noemde, de opvolger van het vroegere graafschap. Aan het noordwestelijke uiteinde ervan vinden we, zoals nu nog altijd het geval is, de Phoenixbrug (destijds de Bargiebrug, Pont de la Barque), toegang tot de eigenlijke Brugse Poortwijk. Die werd ook Appelbrug of Gouden Appelbrug genoemd naar een bekende herberg aan de huidige Zuidkaai (24). Komende uit de stad voorbij de twee poortbruggen, of vanuit de westelijke zijde van de Brugse Vaart over de Bargiebrug (nu Phoenixbrug) kon je Wondelgem en het verdere Contributieland enkel bereiken via het hoger beschreven historische Contributiebrug. Op de afbeelding uit 1641 zie je die zeer goed liggen over een aftakking van de stadsvestgracht die we kennen als de Waldam.

De Contributiennaam verhuist

De naam Contributiebrug verhuisde naar zijn huidige plek aan het uiteinde van de Coupure lang (meer dan twee eeuwen!) nadat het contributiesysteem zelf verdwenen was. Hoe die naam het systeem zelf overleefde en hoe de verhuis gebeurde, proberen we hieronder te doorgronden en te beschrijven.

De eerste brug, een draaibrug op de plek waar nu de Contributiebrug ligt, werd in 1752 – 1753 gebouwd over de toen pas gegraven verbinding van de Brugsevaart met de toen eveneens aangelegde Coupure. Malfaison, de (mede)ontwerper van de brug, duidt ze op zijn eigen kaart (1756) omslachtig aan als ‘pont de communication au rempart de la ditte (sic) porte’ (afb. 7). De ‘rempart’ was de vest tussen de Brugse Poort en Einde Were (heden Nieuwe-wandeling) en met ‘ditte Porte’ werd de Brugse poort zelf bedoeld. Op latere kaarten staat ze simpel en (feitelijk) nietszeggend aangeduid als ‘Pont de Communication’. Dat was een door technenuten en bureaucraten gefabriceerde naam. De oudste ‘echte’ naam (volksnaam) en ook officieel vastgelegde benaming zou volgens Labyn Akkerbrug geweest zijn. Die staat vermeld op de kaart van Goethals (1796) en De Vreese (1799). ‘Akker’ duidt natuurlijk op Ekkergem. Op de in de jaren 1780 geslechte vesten kon je immers via die weg, de Nieuwe Wandeling, naar Ekkergem. De ‘oude’ wandeling was de fraai beboomde Coupure zelf, de ‘wandeling van de Coupure’. Onze brug werd dan ook als ‘brug van de (Nieuwe) Wandeling’ (Pont de la Promenade) aangeduid. Steyaert geeft in zijn beschrijving van Gent (1857) de twee in die tijd courant gebruikte namen aan: ‘Akker- of Nieuwewandelingbrug’ recht over de Contributiestraat (25).

Nog steeds volgens Labyn zou de naam Contributiebrug pas vanaf 1880 gebruikt zijn voor de brug die we nu met die naam aanduiden. Dat kan kloppen. Maar hoe kan je verklaren dat die oude naam precies hier opduikt?

Blijkbaar bleef hij voortleven nadat het brugje aan de Bargiekaai verdwenen was samen met de Waldamvestgracht en de bruggen van de Brugse Poort zelf met al het water er rond. En dat lang nadat het contributiesysteem verdwenen was. Best mogelijk dat de uiteindelijke brugnaam van de straatnaam afgeleid werd. Die heette al in de eerste officiële straatnamenlijst (1812) ‘Contributiestraet’ of ‘Rue de la Contribution’ en staat ook vermeld in een semi-officiële lijst uit 1840 waarin de brug nog aangeduid staat met de oude naam ‘Pont de la Nouvelle Promenade’, wat op hetzelfde slaat als de Pont de Communication van Malfaison (26). Steyaert heeft het over de ‘Contributie- of Walstraet’ in zijn ‘Beschryving van Gent’ en hij lokaliseert die ‘... regtover de Akker- of Nieuwe Wandelingbrug’. De straatnaam veranderde nooit, al hielden de Gentenaars het tientallen jaren lang bij de ‘Duizend Vuren’, naam van een grote zaak van verwarmingstoestellen die in de tweede helft van de vorige eeuw de ene straatwand innam.

Misschien was de vervanging van de nietszeggende naam Pont de Communication door het zoveel beter bekende Contribution een gevolg van de klankgelijkenis. Eenvoudig gesteld houdt dat taalfenomeen in dat een meer bekende term de plaats gaat innemen van een andere wanneer de betekenis van de namen verloren ging. De meer bekende neemt dan steeds de overhand, ongeacht de originele betekenis.

Noten

- 1 Labyn, M. (1989), Uit de geschiedenis van de Gentse bruggen. In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg 18, p. 256-281; *De Coupure in Gent. Scheiding en verbinding*, 2009, Gent, Academia Press, p. 50-51.
- 2 Fris, V. (1925), *De oude straatnamen van Gent*, Gent, Volkdrukkerij, p. 53.
- 3 Decavele, J. (1993), De Zuidleie: het kanaal van Gent naar Brugge; Charles, L (1993), Over barges, voerlui en kroegen. In: *Een trekschuit voor koningen. De Barge tussen Gent en Brugge*, Gent, Bijlokemuseum, p. 14.
- 4 Een enkel heel kort krantenartikeltje in *Het Volk* (16 feb. 1985) met als titel: Naam ‘Contributiebrug’ komt van bijzondere belasting (knipsel in DSMG, Begijnhof, Sint-Amandsberg) bleef blijkbaar zonder veel gevolg.

- 5 Mattens, D. (2014), Gillis Borluut, slachtoffer van vrijbuiters in het Sint-Amandsbergs Westveld, 1590. In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 43, p. 152-155. Gebaseerd op De Vos, A. (1957), De strijd tegen de vrijbuiters binnen de kasselrij van de Oudburg (1584 – 1609). In: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Gent, jg. 11, p. 131-175.
- 6 Houbrechts, H., Sels, A. (1987), Geschiedenis van de belastingen. In: Sels, A., red., *Geef aan de keizer*; De Graal, Turnhout, p. 13.
- 7 ‘Alle princen zyn ghehouden tot drien zaken, te weten te doene elken recht ende justicie; te bescedene dat tbloedt vanden onoozelen niet ghesturt en zy; ende te ontheffen den armen vanden oppressen ende onredelicken lasten’. Geciteerd in Haemers, J (2014), *De strijd om het regentschap over Filips de Schone*, Academia Press, Gent, p. 279. Typering van de auteur van deze uitspraak in hetzelfde werk.
- 8 Grapperhaus, F.H.M. (1989), *Belasting, Vrijheid en eigendom*, De Walburg Pers / Kluwer, Zutfen, p. 67-68.
- 9 Geciteerd fragment uit de Politieboecken van Justo Billiet uit: De Busscher, E., (1873), *Juste Billiet, chroniqueur gantois au XVIIIe siècle*, Gent, Imp. De Busscher, p. 163.
- 10 De term kazemat is via het Italiaans en het Spaans tot ons gekomen uit het Grieks, waar het woord chasma spleet (schietgat) betekent. Dat werd volksetymologisch vervormd naar casa (huis). Het is een van oorsprong Byzantijnse verdedigingsvorm.
- 11 In die jaren werd de vaart uitsluitend en nogal verwarrend aangeduid als ‘Zuidleie’ of ‘Zeule’. Hij was namelijk gedeeltelijk gegraven in de bedding van de Brugse Zuidleie, die nog dateerde uit de jaren 1300, de tijd van de Witte Kaproenen toen de Gentenaars zich hevig verzetten tegen het graven van een ‘Brugse’ verbinding met ‘hun’ Leie. In de jaren 1600 kwam die er toch. De tijden waren aan het veranderen .
- 12 De Wulf, J.Ph. (1767), *Generalen Index .der materien begrepen in de vyf Placcaert-Boecken van Vlaenderen*, Gent, Meyer, p. 116. De aangehaalde verordeningen vangen aan in 1596 en strekken tot 1744.
- 13 Voorbeelden van dergelijke maatregels en contributies in het Gentse stadsarchief (SAG), reeks 400, 1624, f. 100v, 1650-1651, f. 160, 1690-1691, f. 171 (verzameld in SAG, Nota’s Van Werveke).
- 14 Justo Billiet beschreef de feesten in 1648 uitvoerig in zijn ‘Politie Boecken’ (uitgave De Busscher, 1873, p. 32).
- 15 Het nummer 213” op de kaart van landmeter de Deken (SAG, reeks 98 nr. 18). Met de opbrengst van de contributies werden o.a. het onderhoud van het Brugsepoorteland en de straat naar het Contributieland bekostigd, beiden eigendom van de ‘provincie Vlaenderen’ (zie kaart Malfaison).
- 16 ‘Hollandse Contributiezijde’ van Brugse Vaart vermeld in SAG, reeks 400, 1647-1648, f. 123v.

- 17 Labyn, M. (1987), Uit de geschiedenis der Gentse bruggen. De Aardewegbrug. In: Ghendtsche Tydinghen, jg. 16 nr. 5, p. 236.
- 18 Plannen tot demping besproken in de gemeenteraad van 19 april 1886 (*Bulletin Communal de la Ville de Gand* voor dat jaar, p. 307-308). De demping zelf in de Gazette van Gent, 17 mei en 21 aug. 1893.
- 19 De minder bekende kaart van De Vreese staat gereproduceerd in Coene, A., De Raedt, M (2011), *Kaarten van Gent / Plannen voor Gent. 1534 – 2011*, Snoeck, Kortrijk-Gent, p. 98-99.
- 20 Devriese, L. (2010), Wat er gebeurde met de begraafplaatsen aan de Gebroeders De Smetstraat en de Wasstraat. In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 39, p. 472-485.
- 21 Vooral het 17de en 18de-eeuwse uitzicht besproken en geïllustreerd in Vander Straeten, M. (1988), De bouwgeschiedenis van de Brugsepoort. In: *De Heraut*, jg. 23 nr. 4, p. 1-12.
- 22 Zie Gelaude F. (2010), Waterbeheer in een middeleeuwse grootstad: stuwen en dammen te Gent (12-14de eeuw). *Jaarboek Ecologische Geschiedenis*, Academia Press Gent, p. 33-52.
- 23 Gysseling, M. (1954), *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, De Standaard, Antwerpen, p. 84.
- 24 Charles, L. (1993), Over barges, voerlui en kroegen. In: *Een trekschuit voor koningen. De Barge tussen Gent en Brugge*, Gent, Bijlokemuseum, p. 84.
- 25 Steyaert, J.J. (1857), *Volledige beschrijving van Gent*, Gent, Van Doosselaere, p. 206.
- 26 Vandepitte, C.J. (1840), *Indicateur de Ville de Gand*, Gent, Michiels, niet gepagineerd.